
*В.В. Молодиченко,
кандидат геолого-мінералогічних наук,
проректор Мелітопольського державного
педагогічного університету*

ЦІННІСНИЙ КОНТЕКСТ ДУХОВНОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Осягнення ціннісного контексту свідомості молоді і студентів має розпочатись з пізнання молоді і студентів як особливих, відносно самостійних демографічних груп, які відрізняються від інших суспільних груп низкою характерних особливостей. Саме тому існує потреба в аналізі індивідуально-особових особливостей, властивих молодому віку, і закономірностей засвоєння норм, цінностей, установок, властивих суспільству, різним організованим і неорганізованим групам, що мають вплив на особу. Описані раніше характеристики молоді (дослідження В.Андрущенка, М.Михальченка, І.Надольного, В.Пазенка та ін.) мають ґрунтовний, але не остаточний характер. У трансформаційному суспільстві – а наше суспільство є саме таким – молодь, як ніколи, змінює свої характеристики. Особливо, в ціннісному вимірі. Тому, щоб іти в ногу з часом, спробуємо обґрунтувати деякі уточнення до загалом фундаментальних визначень, досягнутих названими вченими.

Студентська молодь — це соціально-демографічна група, що вирізняється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення (зазвичай, навчання у ВНЗ), зумовленого тими чи іншими соціально-психологічними властивостями. Студентство — це певна фаза, етап життєвого циклу, його конкретні вікові межі; пов'язані з ним соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного устрою, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації [1, 15]. Проблеми сучасної студентської молоді досліджують психологи, політологи, педагоги, соціальні педагоги, соціологи та представники інших наук.

Процес становлення соціальної зрілості студентської молоді, вибір нею життєвого шляху відбуваються в усіх основних сферах життєдіяльності особи, реалізуючись за допомогою навчання і виховання, засвоєння і перетворення досвіду старших поколінь. Основними соціально-психологічними регуляторами цього процесу і, водночас, показниками положення студентської молоді у суспільстві і в структурі історичного процесу розвитку є ціннісні орієнтації, соціальні норми і установки. Вони визначають тип свідомості, характер діяльності, специфіку проблем, потреб, інтересів, очікувань молоді, типові зразки поведінки. Студентство — це шлях у майбутнє, який обирає сама людина. Вибір майбутнього, його планування — характерна риса молодого віку; він не був би таким привабливим, якби людина наперед знала, що з нею буде завтра, через місяць, рік. Період активної ціннісно-творчої діяльності стикається у молодій людині з обмеженим характером практичної, творчої діяльності, неповною включеністю молоді людини у систему суспільних відносин. Соціальна зрілість є цілісністю усвідомлення і реалізації в діяльності особи її основних соціальних і психологічних якостей і властивостей. Також потрібно враховувати ставлення особи до своїх потенційних можливостей.

Аналіз соціологічних досліджень, проведених, наприклад, у різні роки протягом останніх 20—25 років, дає можливість зробити висновки, що ціннісні орієнтації сучасних студентів зазнали певних змін. Так, деякі соціологи 80-х років відзначали, що здобуття вищої освіти було однією з головних життєвих цінностей студентської молоді того часу. Дослідники Я.М. Єфімов і М.І. Мілова відзначали, що 68% студентів Мелітопольського інституту механізації сільськогосподарства і Одеського технологічного інституту, опитані в процесі соціологічного дослідження, надали пріоритет набуттю знань з обраної спеціальності. Ці дані були підтверджені результатами вибіркового дослідження 1657 студентів різних міст СРСР (Москва, Алма-Ата, Архангельськ, Іркутськ, Владивосток, Рига, Свердловськ, Харків, Фрунзе) у 1986 р. [2, 22—23]. Сучасні українські студенти також не заперечують важливості освіти у житті, хоча соціологів непокоїть той факт, що для більшості (87%) опитаних (дослідження лабораторії соціальних досліджень і політичного аналізу кафедри політології Донецького національного університету;

опитано 1460 чоловік у 22-х ВНЗ чотирьох освітніх регіонів України: Донецька, Харкова, Криму і Львова) гарна освіта – лише одна з багатьох умов успіху в житті. Дехто з респондентів упевнений, що сучасна освіта – “це диплом”, “кірочка”, які більшою мірою потрібні формально, ніж реально для життя (9%), “це система, створена суспільством для формування людини за заданими нормами” (10%), “це те, що коштує (у плані витрат) досить дорого, а цінується (у плані доходів) досить дешево” (17%), “це набір наукових понять і моральних положень, які суспільство вимагає засвоїти” (32%). Водночас, більшість студентів розуміють значення освіти у сучасному світі, вказують на те, що це процес постійного, індивідуального вдосконалення, в процесі якого величезне значення має особиста творчість (59%); сучасна людина має бути знавцем своєї справи і гарним професіоналом (42%) [3, 10]. Результати опитування, проведеного Центром соціологічних досліджень МДУ ім. М.В. Ломоносова серед студентів університету та інших вузів, також засвідчують (при збереженні в цілому ціннісної орієнтації на здобуття вищої освіти) зміну мотивів здобуття вищої освіти, інтересів, життєвих стратегій студентської молоді. Серед мотивуючих чинників здобуття освіти (стати високоосвіченою, культурною людиною, бути матеріально забезпеченим, мати професію, працювати за кордоном, не служити в армії тощо) пріоритетне місце посів мотив “досягнути успіху у житті”. Таким чином, сучасний студент, на думку соціологів, стає більш практичним, що виявляється у прагненні за допомогою освіти краще влаштуватися у житті, досягти матеріального благополуччя, високого соціального положення. На посилення прагматичного мотиву при здобутті освіти вказують багато соціологів, підкреслюючи, що основним фактором, який стимулює до здобуття вищої освіти, стає матеріальний [4, 55–60]. Студенти Санкт-Петербурзьких ВНЗ (у дослідженні, проведеному у 2003 р., брало участь 1070 студентів з п'яти вищих навчальних закладів Санкт-Петербургу, які навчаються за гуманітарними спеціальностями) вважають, що матеріальне благополуччя – це не шматок хліба з маслом, а міфологізоване життя вищого класу. Серед матеріальних цінностей, на які вказали студенти, названі: квартири, побудовані за власним дизайном; кілька автомобілів на родину; замські вілли; триповерхові будинки на березі озера; кожний

десятий хотів би мати особистий будинок у Сочі або в Криму взагалі, кожний сьомий – у Франції, США, Японії, Швейцарії, Іспанії. Дослідники з прикрістю відзначають, що в молодіжному середовищі втрачають значення моральні цінності, високі християнські ідеали, натомість основним гаслом життя стають поради, зроблені свого часу Н.Рокфеллером: “Не бійтеся великих витрат, бійтеся маленьких доходів” та Дж.Морганом: “Те, що не можна зробити за гроші, можна зробити за великі гроші”. На жаль, значне зростання питомої ваги матеріального фактору у ціннісних орієнтаціях просліджується і в середовищі української студентської молоді, що відзначає, зокрема, український дослідник М.А. Скок. Якщо цінність “матеріальне забезпечення життя” у 1983 р. посідало в опитуваннях студентів 17-те місце, то у 2002 р. вона перемістилася на 4-те. У суспільстві виникає ситуація, коли люди свою діяльність спрямовують лише на досягнення матеріальних благ. Формується споживацька психологія, домінуючими рисами характеру людей, зокрема і студентської молоді, стають заздрість, егоїстичність, корисливість, прагматизм. Така ситуація вимагає подальшого наукового аналізу, розроблення конкретних рекомендацій з метою удосконалення виховної роботи серед підростаючого покоління, студентської молоді, повернення на чільне місце в ієрархію ціннісних орієнтацій особистості загально-значущих моральних цінностей.

Результати соціологічних досліджень свідчать, що серед студентської молоді значно падає престиж наукової діяльності. Якщо раніше в шкалі життєвих цінностей навчання вона посідала третє місце, то тепер – 24-те. Більше 80% респондентів-студентів українських вузів вважають, що вища школа не сприяє розвитку здібностей молоді, не прилучає до надбань культури. Водночас, соціологи відзначають, що зменшення інтересу до науки у світогляді студента компенсується позитивним ставленням до релігії, яка мала не значну цінність у світоглядних установах попередніх молодих поколінь.

Дані щорічних опитувань “Викладач очима студентів”, які проводяться у ВНЗ України, засвідчують, що думка студентів про своїх викладачів бажає бути кращою. Великого значення студенти надають професійним здібностям наставників (ерудиція, знання предмета, уміння подати матеріал), особистісним (чуйність,

зовнішні дані). Високо оцінюються також такі властивості, як шанобливе ставлення і вияв зацікавленості саме до них (студентів). Водночас, студенти майже байдужі до того, наскільки авторитетним, популярним є викладач у наукових колах, громадсько-політичній сфері. Дедалі менше студентів хочуть брати участь у суспільному житті. За даними щорічних опитувань студентів ВНЗ України на першому курсі великого значення громадській роботі надають 21% студентів, а на четвертому – лише 8,4%. Майже половина всіх студентів на четвертому курсі не має жодного громадського доручення, а з 50% тих, хто їх має, із захопленням і цікавістю працювали лише 4,2%. 20% респондентів визнали, що виконують громадську роботу формально. Безперечно, недоліком виховної роботи є те, що першокурсників часто-густо навіть не запрошують брати участь у громадсько-суспільній діяльності. 30% першокурсників в анкетах відзначили, що хотіли б брати участь у ній, але їм цього не пропонували.

У колах студентської молоді знижується престиж такої цінності, як робота. Лише 8% респондентів підтримують твердження, що робота – це найбільш цінна частина життя і без неї життя втрачає сенс. Кожний сьомий опитаний студент (14%) вважає, що найбільш цінним є життя поза роботою, а робота – це вимушена необхідність. Щоправда, 78% опитаних впевнені, що однаково цінні для людини і робота, і життя поза роботою [5, 10]. На найвищі місця в шкалі ціннісних орієнтацій підіймаються цінності “заробіток” і “службова кар’єра”. До того ж 75% студентів випускних курсів і 90% першого, впевнені, що саме заробіток і кар’єра визначають становище людини у суспільстві. Але цінність праці як шляху досягнення високого становища у суспільстві визнають лише 41,6% студентів-старшокурсників і 26,3% першокурсників. Але мабуть найбільше, що має непокоїти не лише викладацький склад, що працює із студентською молоддю, а й урядові кола – це те, що кожний четвертий студент (23%) прагне назавжди покинути Україну.

Естетичні орієнтації різних груп студентів також досить різні. Сучасні студенти, в порівнянні з попередніми поколіннями студентської молоді, менше люблять читати художню, науково-популярну та іншу літературу, майже не відвідують театри, музеї, виставки. Правда, наприклад, деякі представники російського

студентства (дані опитування студентської молоді Москви) після рангової позиції “спілкування з друзями” віддають перевагу читанню літератури у вільний час (51,8%) [5, 60]. Сучасне студентство не цікавиться мистецтвом (6), а ті, хто у вільний час знайомиться з ним чи займається його певним різновидом, роблять це для зняття втоми, а не для естетичного розвитку [2, 76]. Втратила вагу така цінність, як творчість. У шкалі цінностей, що відображають організацію вільного часу, мотиви, пов’язані з мистецтвом (класична музика, література, театр, образотворче мистецтво, художня самодіяльність) посідають останнє місце. Базовими цінностями високого рангу лишаються сім’я, вірні друзі, любов. 74% юнаків і 92% дівчат українських ВНЗ на запитання: “Що є головним мотивом вступу до шлюбу?” назвали любов, потім – спільні інтереси і матеріальну зацікавленість [2, 74]. Орієнтація на сім’ю пояснюється тим, що для багатьох сім’я сьогодні – це важливе джерело морально-психологічної підтримки, позитивних емоцій для збентеженої сучасними подіями особистості. Сім’я – єдиний інститут, який більш-менш зберігся поміж зруйнованих інституцій суспільства. Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді переконують, що у свідомості сучасної молоді (зокрема і студентської) формується тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка, насамперед, цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті тощо залежать, передусім, саме від неї. Це не погано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Але головне, щоб при виконанні цих завдань не формувалася людина-егоїст, яка зможе переступити через усе, попрайти будь-які моральні норми заради досягнення своєї мети.

Як відзначено в аналітичній записці щодо проблем і подій суспільного розвитку від квітня 2008 р., молоде покоління лишилося без надійних соціальних орієнтирів. Руйнація традиційних форм соціалізації підвищила особисту відповідальність молоді за свою долю, поставивши її перед необхідністю вибору, виявила неготовність більшості з них включитися в нові суспільні відносини. Вибір життєвого шляху став визначатися не здібностями й інтересами молодої людини, а конкретними обставинами. Серед соціальних проблем українського суспільства, які, на думку української

студентської молоді, є найважливішими: безробіття, зростання цін, низький рівень заробітної плати, загальне зниження рівня життя, зростання злочинності, зубожіння населення, наркоманія, СНІД. Серед проблем, що стосуються забезпечення здорового способу життя: стан довкілля, екологія, низький рівень медичного обслуговування, зловживання палінням, недостатні можливості для занять фізичною культурою та спортом, алкоголізм, низький рівень поінформованості про здоровий спосіб життя.

Студентській молоді властиве позитивне сприйняття сучасних реалій. За результатами опитування громадської думки Центру Разумкова на запитання про те, яке відчуття найчастіше виникає при думці про їхнє особисте життя, відповіли: надія на те, що життя поступово змінюється на краще. На другому і третьому місцях у молоді опинилися “відчуття, що життя йде нормально” і “страх перед майбутнім”. Відчуття страху перед майбутнім властиве більш, ніж кожній десятій молодій людині.

Студентська молодь значно легше виправдовує: ухилення від сплати податків – 4,5%; крадіжки – 2,3%; одержання хабара і давання його – 3,7%; брехню у власних інтересах – 3,9%; отримання державної допомоги, на яку немає прав – 3,9%; оприлюднення конфіденційної інформації про конкурента – 3,5%.

На перше місце у житті студенти ставлять розрахунок на себе і власні сили, але невпевненість у них. Майже кожна десята молода людина не розраховує ні на кого й ні на що. Відчуття впевненості у собі властиве лише трохи більш, ніж кожному двадцятому молодому громадянину країни. За показниками соціального негативізму й апатії: щасливими почуваються 6,5% молодих людей. Соціальної перспективи в Україні не бачать дві третини студентської молоді. Кожна четверта молода людина боїться злиднів. Майже половина молоді – найбільше в житті боїться втратити здоров'я. Закон дуже впливає на повсякденне життя лише 30,6% студентської молоді. Більш, ніж кожна п'ята молода людина закон ігнорує. Аналогічна ситуація з мораллю – молодь спокійно ставиться до дошлюбних сексуальних стосунків; до них же, але випадкових – 3,8%; тих самих стосунків, але до досягнення повноліття – 4,0%; проституції – 2,9%; вживання легких наркотиків – 2,2%; водіння автомобіля в нетверезому стані – 2,0%, разом із перевищенням швидкості в

населеному пункті – 2,6%. Сильний вплив моралі на поведінку в повсякденному житті визнали лише 43,7% молоді; на кожну десяту молоду людину норми моралі не поширюються. Чиста совість як першочергова умова щастя набрала 3% голосів молоді. 28,2% молодих людей вважають, що домагатися свого щастя слід за будь-яку ціну. Показник довіри до людей упав з 23,7% (у 2000 р.) до 13,7% (у 2003 р.). На друзів у житті розраховує 1,2% молоді. У переліку чинників, які викликають найбільший страх, посідає страх перед зрадою близьких людей: зради боїться понад чверть молодих людей.

За результатами Загальнонаціонального опитування громадської думки “Становище молоді в Україні”, проведене Центром соціальних ініціатив Інституту соціології НАН України у межах проекту Програми розвитку ООН “Створення безпечного середовища для молоді в Україні” у травні 2005 р., найбільшою цінністю міжнародної інтеграції України студенти вважають можливість отримувати роботу і навчання в інших країнах та вважає, що знайомство із західними стандартами допомагає опановувати сучасний світ. Опитування громадської думки, проведене Державним інститутом розвитку сім’ї та молоді спільно з організацією “Соціальний моніторинг” у червні 2006 р. засвідчило, що впродовж останніх 10 років політика традиційно посідає останнє місце в ціннісних орієнтирах молоді. Третина студентської молоді взагалі не цікавиться політикою, а кожен десятий вважає неважливою для розвитку України участь громадян у виборах. Але серед тих, хто цікавиться політикою, найбільш популярним є національно-демократичний і соціал-демократичний напрями. Студенти значно більшою мірою ідентифікують себе, насамперед, з українською, а також із загальноєвропейською культурними традиціями. Такими є висновки опитування громадської думки Центру Разумкова у квітні–травні 2006 р. Якщо молодь Івано-Франківської (45%) і Закарпатської (35%) областей вважають, що в майбутньому в Україні переважатиме українська культурна традиція, то у Криму (49%) та Донбасі (41%) переконані, що в різних регіонах переважатимуть різні культурні традиції. Молодь відчужена від держави – 70% студентської молоді не відчувають себе господарями своєї держави.

Важливою проблемою молодого покоління є участь у самоврядуванні студентської молоді, через яку вони мають можливість виявляти свою активну життєву позицію, впливати на суспільство. Відсутність бажання цим займатися, організаційні негаразди, а також низький рівень поінформованості щодо таких органів – основні причини неактивності. Шлях до подальшого розвитку самоврядування полягає у створенні системи взаємодопомоги та підтримки на місцевому рівні, в утворенні єдиного координаційного органу системи самоврядування навчальних закладів. Головною проблемою функціонування сучасних молодіжних студентських організацій є відсутність фінансування їхньої діяльності, несерйозне ставлення до них громадських і державних структур, байдужість молоді до громадського життя.

Серед опитаних під час дослідження “Становище молоді в Україні” 43% стверджують, що в Україні існує достатній доступ до всіх інформаційних ресурсів. Найдоступнішим є телебачення (88%), найменш доступним – Інтернет (34%). Найпроблематичніший доступ до інформаційних ресурсів, на думку опитаних, мають малозабезпечені групи молоді (66%), мешканці села (60%), сироти (53%), молодь із проблемами здоров’я (42%). Найбільш популярною є розважальна інформація (71%), новини (61%) та науково-популярна інформація. Цілком довіряє інформації лише п’ята частина респондентів, переважна більшість має сумніви в її достовірності.

Вільний час українські студенти проводять здебільшого на природі (47%). Популярними є й розважальні види дозвілля, які потребують матеріальних витрат: клуби, кафе, кінотеатри (близько 30%). Третина присвячує вільні хвилини своєму хобі. На вибір виду дозвілля впливають рівень освіти і матеріального благополуччя, тип поселення і регіон проживання, стать і вид зайнятості. Селяни частіше проводять час на дискотеках, тому, що там це єдина розвага. Найбідніші респонденти частіше блукають вулицями. Малозабезпечена молодь жодного разу не відзначила, що відвідує концерти класичної й органної музики, виставки та вернісажі, дбає про свою зовнішність і здоров’я, фізичне і духовне вдосконалення. Матеріальний рівень впливає на вибір виду дозвілля, на формування духовної

культури. Найнижчим авторитетом у молоді користуються державні культосвітні заклади [7, 26–38].

Формування ціннісних орієнтацій молоді являє собою процес соціалізації, який втілює інтегральний результат взаємодії двох цілісних систем: з одного боку – суспільство, яке впливає на особистість, з іншого – особистість, яка активно і вибірково засвоює попередній та актуальний досвід соціуму, знання, норми, цінності, традиції, які накопичуються та передаються від покоління до покоління, що виражає складну діалектику об'єктивних і суб'єктивних ознак, детермінацію діяльності і поведінки особистості. Перехідний етап розвитку суспільства має свою специфіку. За своїм змістом він охоплює подолання минулого, висування нових цілей, ідеалів, вироблення способів просування до них. Саме просування до нових ціннісних структур – процес дуже складний, діалектично суперечливий, який містить у собі елементи минулого, теперішнього і майбутнього, загальнолюдського і класового, об'єктивного і суб'єктивного.

Провідними факторами, які детермінують формування ціннісних структур та змін, є: загальнолюдські, загальноцивілізаційні процеси; суспільство в цілому як макросередовище; найближче оточення (мікросередовище); внутрішній світ особистості, її індивідуальні якості.

Суспільство в цілому є для особистості тією передумовою, яка її породжує: зокрема, її потреби, інтереси, настанови, ціннісні уподобання, різновиди діяльності. Об'єктивною основою ціннісних орієнтацій є ті умови, які застає індивід у момент свого включення у суспільні відносини. Особистість, таким чином, виступає зосередженням суспільних зв'язків і відносин, їх індивідуальним втіленням, що зумовлює орієнтацію особистості у світі цінностей. Ціннісні орієнтації є проекція у свідомості особистості, в організації її внутрішнього світу соціальних зв'язків та відносин. Хоча ці соціальні зв'язки і відносини змінюються в процесі історичного розвитку, вони є відносно стабільними в кожному конкретний історичний період. Так, на кожному етапі історичного розвитку формується свій панівний, характерний для даного періоду тип ціннісних орієнтацій, що підтверджує вітчизняна історія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И. Психология ранней юности. – М., 1989.
2. Ефимов В.М., Милова М.И. Студент 80-х в зеркале социологии // Вопросы общественных наук. – 1989. – № 80.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М., 1986.
4. Підлісний М.М. Шубін В.І. Цінності та буття особистості. – Дніпропетровськ, 2005.
5. Кіпень В. Українське студентство: на що орієтуємося і що цінуємо? // Управління освітою. – 2001. – № 22.
6. Андреев А.Л. Культурное пространство студента // Педагогика. – 2003. – № 10.
7. Соціальні проблеми молоді в Україні // Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – 2008, квітень.

Молодиченко В.В. Ціннісний контекст духовного світу сучасної студентської молоді.

У статті на основі соціологічних матеріалів уточнюються соціально-ціннісні характеристики сучасних студентів.

Ключові слова: студентська молодь, соціалізація, духовний світ, ціннісні орієнтації, соціальна мораль.

Молодиченко В.В. Ценностный контекст духовного мира современной студенческой молодежи.

В статье на основе социологических материалов уточняются социально-ценностные характеристики современных студентов.

Ключевые слова: студенческая молодежь, социализация, духовный мир, ценностные ориентации, социальная мораль.

Molodychenko V. Valuable context of an inner world of modern student's youth.

In article on the basis of sociological materials social-valuable characteristics of modern students are specified.

Key words: student's youth, socialization, an inner world, valuable orientations, social morals.